

Viggo Sørensen:

Accentforhold i forleddet af jyske sammensætninger.

"Kvantitetsforholdene i sammensætninger er et meget interessant kapitel inden for den jyske dialektologi; men problemet er i væsentlig grad overset af forskerne." Citatet stammer fra Veirup.1958:21, og det har beholdt noget af sin gyldighed i dag godt 25 år efter - navnlig hvad angår delemnet for denne artikel: prosodien i forleddet af sammensætninger. Der er ganske vist gjort spændende iagttagelser på dette felt, men de er langt hen forblevet upublicerede eller blot nævnt i forbifarten; og der foreligger kun spæde tilløb til en sammenlignende fremstilling.¹⁾ Jeg skal i det følgende prøve at råde bod på nogle af disse mangler.

Min motivation for at studere forleddets prosodi i jysk skal søges i redaktionsarbejdet på Jysk Ordbog.²⁾ Igen og igen har vi måttet redegøre særskilt for et ords udtale, når det indgik som forled i en sammensætning (hvortil jeg i denne forbindelse også regner sandannelser og ord med privativt præfiks som førsteled: *u-*, *mis-*, *van-*, *und-*³⁾). I langt de fleste tilfælde har der kunnet konstateres ét og samme "accentskifte" - nemlig dette, at et acc.1-ord (normalt svarende til et enstavelsesord i rm.) i vest- og sønderjysk antager acc.2-form (normalt svarende til et tostavelsesord i rm.), så snart det bruges som forled. Med et par eksempler hentet fra Skautrup.1927 hedder det *bu'ar* 'bord', men *'buər,bi'ən* 'bordben', og det hedder *hən'* 'hen', men *'hən.tå'n* 'hentagen, meget forbavset'.⁴⁾

Allerede her vil læseren måske komme med indvendinger. En og anden kunne tænkes at anfægte ejendommeligheden ved dette "accentskifte": er det ikke principielt det samme, der sker med tilsvarende rm.-ord, når de som forled taber deres karakteristiske enstavelsesmærke, stødet: *'bo(·)r*, *'be'n*, *'hən,gi'vən* ? Men sammenligningen duer ikke. Rigsmålsordene udsættes jo kun for en prosodisk reduktion i forleddet og erstatter ikke tabte enstavelsestræk med modsvarende tostavelsestræk: vi får ikke formerne *borde-* og *henne-* (sådan som de jyske forled måtte normaliseres i rm.). *Mølvinge* og *møllevinge* holdes som bekendt også ude fra hinanden i rm., medens de - pga. det betragtede "accentskifte" - vil falde sammen i vestjysk *'møl,weŋ'*.

En filolog ville snarere gøre indsigelse mod min brug af begrebet "accent" (selvom jeg forsigtigvis har sat gåseøjne om). Accent er jo oprindeligt betegnelsen for de tonale forløb, der i svensk og norsk (men også i nogle få syddanske dialekter) karakteriserer nutidige og/eller oprinde-

lige én- hhv. tostavelsesord (etc.). Ikke desto mindre er min terminologiske tilsnigelse praktisk og i overensstemmelse med den dialektologiske traditions beskrivelse af udtrykssystemet i jysk. Her modsvares det tonale accentsystem som forlængst påvist af et veritabelt sæt af stød- og længdeoppositioner, der bedst lader sig anskue som fonematiseret accent.⁵⁾

For hurtigst muligt at få et første overblik over det omtalte accent-skiftes systematiske rækkevidde og faktiske frekvens valgte jeg at gennemgå en fremtrædende vestjysk kilde for sammensætninger. Valget faldt af flere grunde på Torsten Balles upublicerede seddelsamling over Torsted-dialekten i Nordthy (se punkt 11 i fig.2).⁶⁾

Figur 1 viser i kolonnerne A-B, hvorledes accentmodsatningen afspejles i Torsted-dialektens simpleksord, afhængigt af de rodstavelsesstrukturer, der opregnes i rækkerne 1-9, og som der traditionelt skelnes imellem i jyske dialektmonografier.⁷⁾ Som det ses, holdes acc.1- og acc.2-ord konsekvent ude fra hinanden vha. længde- og stødoppositioner - undtagen i række 1, hvor det virker naturligt kun at regne med acc.1-muligheden.⁸⁾ Figuren viser videre, hvordan typiske acc.1-ord (fra kolonne A) systematisk antager acc.2-form, når de (i kolonne C) bruges som forled i sammensætninger, og hvordan de derved accentuelt falder sammen med ægte acc.2-ord i samme rolle (jf. kolonne D). Kun for række 8 er det vanskeligt at finde eksempler på accentovergangen, hvad jeg skal vende tilbage til.

Statistik er ingen tilforladelig partner ved studiet af sammensætninger, men brugt med forsigtighed kan tal måske alligevel befordre både læserens overblik og muligheder for kritisk stillingtagen.⁹⁾ Lad mig derfor give et løst skøn over de hovedtyper af sammensætninger (i vid forstand), der er påtruffet i Torsted-materialet, og hvis afficering af accentovergangen A > C skal tages op i det følgende.

I Torsted-dialekten (som i rm.) er det rene nominalkompositum (substantiv + substantiv) så absolut den almindeligste type, jf. fx. 'hø'st-wún, 'kyð'omad og 'mjël'k'span' i fig.1; jeg har i det gennemgåede materiale registreret ca. 400 forskellige acc.1-ord som forled i denne type. Andre iøjenfaldende typer af sammensætninger er sandannelsen adjektiv + substantiv + -et (fx. 'gal'osenø i fig.1), hvor tallet af forskellige acc.1-ord som forled er ca. 60; typen substantiv + adjektiv/participium (fx. 'grê's'grøn' og 'hu's'kjæn' i fig.1) med ca. 35 forskellige acc.1-ord i forleddet; typen med adverbium/præposition/privativpræfiks som forled (og mange slags efterled, fx. 'tel'omad, 'u'd'mær'kød og 'me's'haj'l i fig.1), hvor jeg har optalt ca. 25 forskellige acc.1-ord som forled; og endelig typen med forstærkende forled (og normalt adjektiv/participium som efterled, fx. 'stø'k'døv' i fig.1), hvor antallet

af forskellige acc.1-ord som forled også er ca. 25. Til denne hovedstamme af utvetydige sammensætninger slutter sig nogle marginalgrupper, af hvilke jeg lige skal nævne flg. typer: nominalsammensætninger med barnesproglige lyd- el. kaldeord som forled (fx. 'fut'toq, 'misə'kat), hvor jeg mener at kunne identificere 7-8 forskellige acc.1-ord blandt forleddene; infinitiv + substantiv (fx. 'row'bu'ð 'robåd', 'å'q,stu'əl 'agestol'), hvor de relativt få acc.1-infinitiver, der er registreret som forled (7 forskellige), alle falder ind under stavelsesstrukturerne i række 8 og 4a i fig.1.

Overfor de utvetydige sammensætninger står nogle typer, hvis status fortjener nærmere overvejelse ndf. Det drejer sig først og fremmest om typen adjektiv/numeralium + substantiv (fx. 'spes,mús 'spidsmus'), hvor jeg er stødt på ca. 60 forskellige acc.1-ord i forleddet; mere sjældne typer er: modificeret adjektiv/participium (fx. 'mør(·)k'brún, 'nyomal-kəð), hvor jeg har talt ca. 15 forskellige acc.1-ord som forled; adverbium + adverbium (fx. 'østar'frə'ə 'østfra') med ca. 10 forskellige acc.1-ord i forleddet; og - som den sidste type, der overhovedet fortjener omtale - dvanvda-adjektiv (fx. 'rø'brún 'rødbrun').

Fordelen ved at tvedele materialet på ovennævnte måde ligger i, at den førstnævnte - og største - gruppe, de utvetydige sammensætninger, udviser samme hovedtendens til accentskifte i forleddet og ensartede undtagelser herfra, så gruppen altså kan behandles under ét. Og det er netop, hvad jeg vil gøre i det følgende, idet jeg starter med en kvantitativ bestemmelse af accentskiftets styrke: I Torsted-dialekten antager over 80% af acc.1-ordene acc.2, når de indgår som forled i en utvetydig sammensætning.

Tal må - som tidligere nævnt - tages med alle mulige forbehold i nærværende sammenhæng. Men jeg har søgt at tage brodden af denne indvending ved - undervejs mod de 80% - konsekvent at regne i underkanten. Bare et acc.1-ord en enkelt gang er registreret uden accentskifte som forled i en utvetydig sammensætning (fx. i 'plōw's'hyw'ł 'plovhjul'), har det talt som én undtagelse fra hovedreglen, medens på den anden side en hel række tilfælde, hvor samme eller et andet acc.1-ord udviser accentskifte, blot er sammenfattet til ét eksempel på hovedreglens virke: 'plōw-'bi'ð '-bed', -skjə'r '-skær' etc.; 'bå'q'di'al 'bagdel', -'da'r '-dør', -'klo'q '-klog' og en mængde andre efterled.¹⁰⁾ Endvidere er forled af tvivlsom accentstatus (som i 'fjə'ntə'məl'mað 'fedtemellemmad') regnet med blandt undtagelserne.¹¹⁾

Under disse omstændigheder - og i betragtning af, at de fleste undtagelser samler sig i fonetisk, prosodisk eller morfologisk veldefinerede grupper, som jeg straks skal vende tilbage til -, så er 80% et meget stort tal, og man tør roligt betragte det drøftede accentskifte som en lovmæssighed inden for dialekten. Det behøver vel knap tilføjes, at

den med accentskiftet følgende mulighed for ordsammenfald (af typen *mølvinge* = *møllevinge*) ikke har nogen som helst betydning i praksis.¹²⁾

Nu til de lovede undtagelsesgrupper af utvetydige sammensætninger - dem, der tilsammen tegner sig for hovedparten af de sidste 20%:

1) Rene nominal sammensætninger med -s- i fugen udviser kun i ganske få tilfælde accentskifte (fx. *'fuəds'le* 'fodled' < *fu'əd*, *'fuəs'lo'r* 'fårelår' < *fu'ər*). Af ca. 25 registrerede acc.1-ord som forled beholder ca. 15 deres form fra simpleks (fx. *'bo'ls,ste* 'bolsted', *'haj'əls'man* 'handelsmand'), medens yderligere 5 udviser forledsreduktion inden for rammerne af acc.1 - helt parallelt med tilsvarende rigsmålsforhold (fx. *'gos'kå'l* 'gårdskar1' < *go'r*). Forklaringen er formentlig den, at -s-sammensætning er systemfremmed for den nutidige Torsted-dialekt; jeg har ialt kun registreret omkr. 50 forskellige forled (acc.1 el. acc.2) i denne type, og sammensætningerne forekommer enten at være sproglige fossiler - det gælder navnlig dem med reduktion af forleddet - eller nyere indlån fra rigsmålet (fx. *'hæ'ns'pæ'l* 'hegnspæl' ovf. det mere genuine og accentskiftede *'hæ'n,sjøn'* 'hegnssyn (i tilfælde af hegnssstrid)').¹³⁾

2) Acc.1-ord udlydende på lang (og derfor stødt - eller med klusilparasit forsynet) vokal udsættes i de allerfleste tilfælde for vokalforkortelse (og tab af stød/klusilparasit), når de indgår som forled (fx. *'tre,kwəl* 'trækul' < *tre'ə*, *'hwi,ohərə* 'hvidhåret' < *hwi*). Jf. allerede fig.1, række 8 + tilhørende note. Tilsvarende reduceres udlydende -ow' (< gl. *o*) til -o: *'ko'blar'is* 'kokasse' < *kow*'. Alternativt, men i langt færre tilfælde, opretholder ordene med denne stavelsesstruktur deres simpleks-form som forled (fx. *'tø,wəjlə* 'tøvejr'); det gælder helt fast den lille gruppe sammensætninger med acc.1-infinitiv som forled (fx. *'glow'ar'bəd* 'gloarbejde (hvorved man bare kigger på andres virksomhed)', *'wú'hals* 'vovehals'). Kun ganske få ord af den betragtede type udviser - i enkelte af de sammensætninger, hvori de indgår - accentskifte (fx. *'low'fjæl* 'lofjæl' < *low*'). Jeg kender ingen overbevisende forklaring på disse særforhold, men de forekommer helt parallelt i rigsmålet (jf. AaHansen.1943:74).¹⁴⁾

3) Acc.1-ord udlydende på kort vokal (jf. fig.1, rubrik A1) fastholder undtagelsesløst deres simpleks-form som forled (fx. *'ste'fá'r* 'stedfar'). Nu er denne stavelsestype meget sjælden i Torsted-dialekten, når man ser bort fra "småord" (pronominer, præpositioner etc.), der jo normalt ikke bruges som forled¹⁵⁾; udover det allerede citerede *ste* 'sted' har jeg kun registreret tre paralleller: *'sme-* 'smede-', *'le-* 'led-' og *'u-* (privativpræfix). For så vidt kunne det synes urimeligt at spille omtale på denne diminutive type. Men dels gør den sig stærkere gældende i andre jyske dialekter (pga. et kraftigere bortfald af ældre -*ð* end i Torsted, et tilsvarende -*r*-svind eller forkortelse af udlydende vokal¹⁶⁾) - uden

at jeg i et senere vue over accentskiftet dér får lejlighed til at komme ind på en sådan detalje. Dels må typen (via -ð-svindet) ses i umiddelbar forlængelse af nogle acc.1-ord med stemt spirant tilhørende række 6-7 i fig.1: *jeqt* 'gigt', *rabs* 'raps' etc; de skifter normalt heller ikke accent som forled: *'jeqt'knu'ð* 'gigtknude', *'rabs'fðrk* 'rapsfork' osv.¹⁷⁾

4) Acc.1-ord med tryksvag førstestavelse fastholder altid simpleksformen som forled: *ma'ri:'hø'n* 'mariehøne', *fi'o'l,blø'ə* 'violblå'. Det drejer sig ikke om noget stort materiale, men fortjener lige omtale som mønster for nogle af de kvasi-sammensætninger, jeg senere skal berøre.

5) Den tidligere nævnte type af barnesproglige nominal sammensætninger udviser aldrig accentskifte. Enten fastholder et acc.1-ord sin simpleksform som forled (fx. *'wðw'hun'* 'vovhund'), eller der optræder et "binde-e" i sammensætningsfugen (fx. *'gisə'bas* 'g(r)issebasse'). Dette -e- kan nok tilskrives en lignende ekspressiv funktion som "binde-e-et" i nogle få sammensætninger med forstærkende forled: *'hæj'stə'dom'* 'hestedum', *'twdr'nə'gal'* 'tordenvred' etc.

Som sagt bekræftes hovedreglens styrke inden for de utvetydige sammensætninger af, at de allerfleste undtagelser lader sig anskue som veldefinerede grupperes "stritten imod". En anden bekræftelse på det samme vil man finde i hovedreglens tiltrækningskraft over for visse sproglige størrelser, som ligner sammensætninger - uden egentlig at være det.

Her tænker jeg i første række på, hvad man kunne kalde kvasisammensætninger: ord, der rummer to stavelser med fuldvokal (og undertiden stærktryk på begge), og som derfor af sprogbrugerne opfattes som sammensatte - uden at man dog umiddelbart kan genkende et simpleks-ord i begge "led". Eksempler fra rigsmålet er: *husbond*, *krikand*, *ambolt*, *Bendix*, *punktum* - som det ses, en blanding af hjemlige forglemte sammensætninger og diverse indlånt ordstof.¹⁸⁾ Kvasisammensætninger er langt hyppigere i rigsmålets åbne sprogtilstand end i det dialektalt genuine ordforråd, Torsten Balle har nedfældet i sin seddelsamling. Alligevel er jeg under min gennemgang af denne stødt på ca. 130 eksempler - som sikkert godt kunne forøges yderligere ved inddragelse af lokale stednavne.

Kvasisammensætningerne følger i helt forbavsende grad det accentuelle mønster, vi fandt hos utvetydige sammensætninger med acc.1-ord i forledet. Hvis første stavelse på nogen måde kan forestilles som et acc.1-ord i forledsstilling, forsynes stavelsen principielt med fonematiseret acc.2, dvs. længde eller vestjysk stød; modsvarighederne til ovennævnte rigsmålsord lyder fx: *'hð'sobon*, *'kre'k'ð'n*, *'am'obðlt*, *'bær-ødiqs*, *'poŋ'otom*. *Infanterist* er blevet associeret med *ind-*: *'eŋ'ofan-tərist*; osv. Selv de ca. 30 undtagelser kan stort set forklares ud fra det foregående, nemlig som ekkoer af sammensætningernes undtagelsestyper 1-4 (fx. *'tðs_øda* 'torsdag', *'le_økat* 'lækat', *aw'qust* 'august').

Også den største af de mere tvivlsomme sammensætningstyper - som jeg i første omgang er gået udenom - nemlig typen adjektiv/numeralium + substantiv, ser ud til at være udsat for en voldsom accentuel påvirkning fra de utvetydige sammensætningers side. Hvordan ellers forklare, at ca. 25 af de påtrufne acc.1-ord undergår accentskifte i forleddet (fx. 'tøŋ-tær'm 'tyndtarm') eller udviser regelret reduktion (fx. 'smo,fðlk 'småfolk'), medens et ligeså stort antal (og heriblandt de fleste af numeralierne) besvarer deres simpleksform (fx. 'oŋ' 'bðj' 'l 'gilde for unge', 'ny'o'r 'nytår'), - og endelig de sidste ca. 10 regelløst har accentskifte mv. i nogle af deres sammensætninger, men ikke i andre (fx. 'su'r-' 'døj' 'surdej', men 'súr'mjèlk 'tykmælk'; 'ro'mjèlk 'råmælk', men 'ro'-stin(s'múr) 'råstens-') ?

Alternativt at forestille sig en igangværende opgivelse af accentskiftet inden for denne type er i hvert fald meningsløst. Typen har jo sproghistorisk sit udspring i den attributive forbindelse (*surdej* < *surdej*, pr. juxtaposition); den er ikke ved at udvikle sig i den retning. Man må altså anse leddenes uafhængige accentuation (og det vil i denne sammenhæng sige manglende accentskifte) for den ældre form, medens den velkendte sammensætnings-accentuation her må betragtes som yngre analogi.

Under denne synsvinkel bliver det også nemmest at se en sammenhæng mellem på den ene side typen adjektiv/numeralium + substantiv med blandede accentforhold, og på den anden side de øvrige typer af tvivlsomme sammensætninger, der næsten eller slet ikke udviser accentskifte i forleddet. For disse typer er på ganske samme måde juxtapositioner; det gælder modificeret adjektiv/participium (fx. 'hyw' 'lýs (då') 'højlys (dag)'), typen adverbium + adverbium (fx. 'eŋ', 'aj' 'indad'), og - med fakultativ medvirken af en konjunktion - dvandva-adjektivet (fx. 'bruna' 'gro' 'a 'brungrå').¹⁹⁾ Der begynder at tegne sig en fælles forklaring på disse helheders (delvise) afvisning af den typiske sammensætnings-accentuation: de har først sent - eller endnu ikke - opnået sammensætningsstatus i Torsted-dialekten. Forklaringen vinder i troværdighed ved, at Torsten Balle hele fire gange ledsager et manglende accentskifte i typen adjektiv + substantiv med kommentaren "vel 2 ord", og at han i de fleste tilfælde skriver for- og efterled i typen adverbium + adverbium hver for sig.²⁰⁾

Her mangler jeg blot at tilføje, at de rene nominalsammensætninger med -s- i fugen jo endelig også er juxtapositioner i deres oprindelse. Deres overvældende afvisning af accentskifte i forleddet passer altså smukt ind i den nyskabte sammenhæng, som jeg skal vende tilbage til i artiklens slutning.

Det turde være en rimelig konklusion på de forudgående sider, at alle "føjte" sammensætninger i Torsted-dialekten udviser acc.2 i forleddet - medmindre dette har tryksvag førstestavelse eller er reduceret som følge

af en bestemt stavelsesstruktur. I det følgende vil jeg redegøre for dette accentforholds geografiske rækkevidde inden for det jyske dialektområde. Redegørelsen må af tids- og pladshensyn nødvendigvis blive ret summarisk.

For overhovedet at kunne vurdere accenten i forled, må man forinden have sikret sig et overblik - i hvert fald i store træk - af accentsystemets opretholdelse og manifestationer i de forskellige jyske dialekters simpleks-ord. Figur 2 er tænkt som et sådant overblik. Baseret på en række monografier og på Jysk Ordbogs omfattende samlinger tør jeg postulere så nogenlunde de viste områder, når det gælder forskellige (og nogle steder manglende) markeringer af modsætningen acc.1 : acc.2. I figurens lodrette kolonne skelnes der mellem de samme ni strukturer af accentbærende stavelse som i fig.1.²¹⁾

Accentmodsatningen finder, som det ses, kun tonalt udtryk i den sydøstlige del af Sønderjylland samt på Rømø - et område, som jeg for nemheds skyld vil kalde Tonalområdet. I alle andre egne af Jylland er den fonematiseret, medmindre den er helt opgivet som i Fjorde-dialekten længst mod syd. Erstatningen for de tonale accenter er sådanne længde- og stødpositioner, som allerede kendes fra Torsted-materialet, men de fordeler sig i de forskellige egne ret forskelligartet over de viste stavelsesstrukturer - og navnlig ses der kraftig variation i det antal stavelsesstrukturer, hvor accentmodsatningen er bevaret. Jeg har på kortet i fig.2 valgt signaturer, som alene ved deres sværtegrad antyder hovedforskellen mellem på den ene side de østjyske dialekters næsten opgivne, på den anden side de vest- og sønderjyske dialekters særdeles velbevarede accentsystemer - med vendelbomålene i en (nærmere beset: særpræget) mellemstilling.

Man kan vel vanskeligt forestille sig en dialekt, der opretholder (endsige udvikler) accentmodsatning hen over flere stavelsesstrukturer, når det gælder sammensætninger, end når det gælder dialektens grundlæggende ordforråd, nemlig simpleks-ordene. Så fig.2 må på forhånd antages også at vise det maksimale antal stavelsesstrukturer, for hvilke den enkelte dialekt overhovedet kan tænkes at udvise accentskifte i forledet af sammensætninger. Spørgsmålet ovf. om geografisk rækkevidde bør med andre ord præciseres således: i hvilket omfang udnytter de øvrige jyske dialekter deres respektive muligheder for et accentskifte analogt med Torsted-dialektens?

For at give blot det lovede summariske overblik har jeg måttet konsultere de 54 kilder, der (udover Torsten Balles Torsted-samling) er opregnet i fig.2. Det er tildels de samme, der ligger til grund for områdeinddelingen fra før, for der kræves jo samme sikre lydskrift med brug af de relevante prosodiske tegn. Men jeg har i denne ny sammenhæng haft større behov for at have kilderne lige ved hånden; derfor savnes der blandt de

54 nogle sikre kilder, som kun har vist sig praktisk tilgængelige via seddelsamlinger på Institut for Dansk Dialektforskning (Københavns universitet), og ikke alle egne af Jylland er blevet dækket lige tæt ind.²²⁾ Det helhedsbillede, der fremstår af kilderne, forekommer dog så entydigt, at jeg tør frakende disse mangler nogen større betydning.

I de mørke områder af Vest- og Sønderjylland (fraset Tonalområdet) udviser kilderne vidtgående overensstemmelse eller analogi med det accent-skifte i forled, som karakteriserede Torsted-dialekten. En og anden stavelsestype kan i overensstemmelse med fig.2 unddrage sig accentmodsatningen, men i øvrigt springer den etablerede hovedregel og de etablerede undtagelsestyper klart i øjnene. Jeg nævner i flæng nogle eksempler, som læseren vil nikke genkendende til. Efter hovedreglen: 'hal's,brøn' 'halsbrand' (kilde 19); 'bel"k,stel' 'blikstille' (kilde 37); 'u'r,håløn' 'udholdende' (kilde 39); 'vån',skaft 'vanskabt' (kilde 46); 'al',sekø 'alsike(kløver)' (kilde 14); - fonetisk betingede undtagelser: 'slå',kål 'karl, der deltager i høslæt' (kilde 9); 'brø'knyw' 'brødkniv' (kilde 26); ka'nal'i,stre'qør 'skarnsstreger' (kilde 45); - juxtapositioner: 'ba'ns'nø' 'perioden med veer før fødsel' (kilde 50); 'grön',ko'l (vsa. 'grün-') 'grønkål' (kilde 44); 'hjem',oar 'hjemad' (kilde 22).

Det er straks langt vanskeligere at erkende samme accentforhold i Østjylland - og det af flere grunde. Bortset fra nogle randområder (som Djursland mv.) har de østjyske dialekter helt opgivet konsonantlængde, således at modsætningen mellem acc.1 og acc.2 nu kun kan komme til udtryk inden for stavelsestyperne 4-5 og 8-9 i fig.2.²³⁾ Og i nogle af de egne, hvor konsonantlængden principielt stadig opretholdes, viser de første opløsningstendenser sig netop i forleddet af sammensætninger. Fx. hedder det i kilde 32 helt fast waŋ' 'vande' v. i opposition til waŋ' 'vand', men så snart man forlader simpleks, finder man optegnet på den ene side 'waŋ',hu's 'vandhus, wc' (med accentskifte), på den anden side 'waŋ,hwoł 'vandhul' (uden accentskifte).²⁴⁾

Med manglende (eller fakultativ) konsonantlængde i dialekten kommer forledsformen af et acc.1-ord med stavelsesstruktur 4-7 i fig.2 til at ligne rigsmålets reducerede form (vandhul etc., jf. artiklens start). Og andre træk bidrager i nogle af de østjyske dialekter til, at ligheden med rigsmålets forledsstrukturer springer i øjnene på bekostning af fortolkningsmuligheden accentskifte. På Djursland, Samsø og i Hadsherred er acc.1-ord af stavelsestyperne 6-7 således stødmarkerede i modsætning til jysk i øvrigt, og det medfører de to sidstnævnte steder accentskifter, der ser ud fuldstændigt som reduktioner: hal's 'hals' > 'hals,bo'ŋ 'halsbånd' (kilde 33). Og på Djursland og Samsø har en mangelfuld apokope tilladt opretholdelse af "bindevokal" efter mange forled af stavelsesstrukturerne

2, 6 og 7, så man træffer rigsmåls lignende sammensætninger som 'kå·jtə-
,bu·aj 'kantebånd' og 'wostə'mel,marə 'ostemellemadder' (kilde 1).

I forvejen fører rigsmålets forledsreduktion og det vestjyske accentskifte jo stort set til samme fonetiske resultat inden for stavelsestype 8 ('hu·s- 'hus-', 'me·l- hhv. 'miəl- 'mel-' etc.), og kortvokalen i forled af stavelsestyperne 1 og 9 er gennemgående fælles for de to sprogtilstande ('u-, 'sne- etc.). Så tilføjelse af de ovennævnte træk i østjysk - enkeltvis eller navnlig i kombination - vil nødvendigvis kraftigt befordre indtrykket af forlydsforhold analoge med rigsmålets. På den anden side: er de pågældende sløringer først én gang identificeret, bør intet hindre os i underneden at erkende (resterne af) det samme grundlæggende accentskifte, som vi fandt åbenlyst udfoldet i Torsted-dialekten.

Med eksempler fra de kun svagt accentmarkerende østjyske dialekter hedder det da efter hovedreglen: 'go·r'man' 'gårdmand' (kilde 25), men 'həwł,bəŋk 'høvlbænk' (kilde 16); med fonetisk betinget undtagelse: 'tə-
,brəd 'tøbrud' (kilde 33); og i juxtapositioner: 'reβ'əls,bi'ən 'revlisben' (kilde 17), 'səq'n,daw' 'søgnedag' (kilde 33).²⁵⁾

Vendelbomålet synes anderledes uforenligt med princippet om acc.2 i forledet af sammensætninger, hvis man skal dømme efter 1900-tallets kilder (som 3,4,6 og 8 i fig.2). Iflg. disse er det praktisk taget kun ord af stavelsestype 9, der lader sig opfatte som acc.2-bærende i denne stilling over hele Vendsyssel; de udviser - som i alt andet jysk og i rigsmål - lang ustødt vokal (fx. 'kə·r,oklu 'karklud' < kə'r (kilde 39)). I det sydlige Vendsyssel og på Læsø kommer hertil muligheden af at fortolke de accentneutraliserede stavelsestyper 2 og 3 (samt delvis 6 og 7) som (egentlig) acc.2-bærende, når de optræder som forled (fx. i 'nat,pət 'natpotte' (kilde 8)). Men det er ikke - som i østjysk - nogen hensigtsmæssig fortolkning. For i Nordvendsyssel opretholdes accentmodsatningen ved de pågældende stavelsestyper (fx. kəst 'kost, mad': kə.st 'koste (kilde 6)), og da er det i hvert fald ikke acc.2-formen (med længde), man møder i forled: 'kəst,pə.ŋ 'kostpenge' (sa. kilde). Selv ikke, hvis forledet har acc.2 i simpleks: 'krək,prəŋər 'krikke-, hestehandler' < krək (kilde 3).

De sidstnævnte eksempler tyder meget snarere på forledsreduktion - endda mere omfattende end i rigsmålet, idet den også omfatter acc.2-ord. Og denne fortolkning bestyrkes af flg. forhold ved stavelsestyperne 4 og 5 - fælles for hele Vendsyssel med undtagelse af Læsø: ma'j 'mand', men 'maj,fałk 'mandfolk'; stəw·l 'støvle', men 'stəwł,skawt 'støvleskaft' (kilde 6). Uden at gå yderligere i enkeltheder med vendelbomålets accentsystem - som i kraft af de særlige forledsformer er nær ved at kunne kaldes treleddet - tør jeg allerede her konkludere, at vi er meget langt væk fra det vestjyske accentskifte.

Vel at mærke i de nutidige kilder. Konsulterer man derimod forrige århundredes hovedkilde fra Vendsyssel, nemlig JM Jensen.1897, så møder man et accentsystem, der både mht. simpleks-ord og forleddet af sammensætninger ligger meget nærmere vestjysk. Som det ses i den tilføjede række nederst i skemaet over stavelsestyper i fig.2, har J.M.Jensen i simpleks optegnet lang konsonant i acc.2-ord af type 4, 6 og 7 - hvor nutidige kilder angiver langvokal. Og disse lange konsonanter såvel som flere andre typers acc.2-markering genfindes almindeligt i forleddet af sammensætninger, uanset om det pågældende ord i simpleks har acc.1 eller acc.2; altså det nydeligste accentskifte: 'ska.t₁fri 'skattefri' (< skat), 'lån₁o₂wun 'langvogn' (< lån'), 'bo.s₀law 'båslag, skillelæg' (< bo's) - med nogle af de sædvanlige undtagelser: 'u,skæl 'uret', skal'mè.j 'skalmeje, hyrdefløjte'.²⁷⁾

Det kan sandsynliggøres, at J.M. Jensens egne accentmanifestationer har afvejet en del fra dem, man finder i monografien, og måske bedre dækkes af de senere kilder.²⁸⁾ Underligt ville det heller ikke være, om han på disse punkter var blevet vildledt af sine læremestre, autoriteter blandt dialektforskerne som H.F.Feilberg og Marius Kristensen, men begge uden synderligt kendskab til vendelbomålet.²⁹⁾

På den anden side er det dristigt at afvise J.M.Jensens accentnotationer som det rene epigoneri. Ligesom den nasalering, han har noteret på vokaler foran *j* udviklet af ældre *nd* - for hans hjemegn igen i modsætning til yngre kilder (fx. *ma'j* : *ma'j* 'mand') -, kan accentnotationerne hente støtte i andre 1800-tals-optegnelser fra Vendsyssel.³⁰⁾ J.M.Jensen kan meget vel tænkes - presset af sine læremestre - at have nedfældet en ældre generations accentsystem, skønt hans egen generation allerede havde antaget eller var i færd med at antage det, vi kender fra de yngre kilder.

Sproghistorisk set er det også fristende at betragte de særprægede accentmanifestationer i vendelbomålet - og ikke mindst systemets treleddethed - som en novation af det ældre fællesjyske accentsystem, som ovenfor er blevet påvist i vest- og østjysk. I så fald vil Læsø - med opretholdt konsonantlængde (jf. fig.2) - kunne omfattes som et accentuelt reliktområde; og de undtagelsesvise forlængelser i forled, som alle yngre kilder fra Vendsyssel faktisk udviser, vil få en elegant forklaring som accentskifte-relikter: 'flæ.sk₁sti'q 'flæsketeg' < flæsk (kilde 3), 'mò.q₁fi'l 'fjæl på møgvognen' < mðq (kilde 6), etc.

Lad os nu til slut vende blikket mod Tonalområdet, hvor accentmodsatningen udtrykkes med samme tonale midler hen over alle stavelsestyper (jf. fig.2). For en af disse sønderjyske dialekter blev der allerede i N Andersen.1897:165 formuleret den hovedregel, at acc.2-ord bibeholder deres accent som forled, medens acc.1-ord i denne stilling skifter til acc.2. Man vil umiddelbart kunne genkende Torsted-dialektens accentskif-

te i en overgang som *hals* 'hals' > *ˈhals, ˈhox* 'halshugge' (hvor efterledet jo i forvejen er et acc.2-ord).

Ikke at overgangen altid er helt så enkel. Men som påvist i MBjerrum. 1948:47 skyldes dette først og fremmest den slørende effekt af en accentforenkling. Efter hovedreglen skulle man forvente sammensætninger med følgende accenter på for- hhv. efterled: acc.2 + acc.2; acc.2 + acc.1. Men kun den første type realiseres faktisk således, jf. *halshugge* ovf. og fx. *ˈæ·ŋ, ˈvæ·ŋ* 'endevende' (kilde 52). I den anden type har forleddets acc.2 så at sige opslugt efterleddets acc.1 i sit mere komplekse toneforløb, så resultatet er blevet et enkelt acc.2-forløb hen over hele sammensætningen, fx. *ˈjəm·, bært* 'hjemmebagt' (kilde 53), *ˈbo·, dux* 'borddug' (kilde 48).³¹⁾ Man kan tale om modifikation, men ikke om nogen anfægtelse af det grundlæggende accentskifte.

Overensstemmelsen med de nørrejske accentforhold viser sig yderligere i, at undtagelserne fra accentskifte i forleddet stort set er de gammelkendte. Med forled af stavelsestype 1 hhv. 8 hedder det fx. *ˈsyˈnoˌl* 'synål' (kilde 54) og *ˈkoˌstoˌl* 'kostald' (kilde 53); med -s- i fugen: *ˈgus, ˈpæ·ŋ* 'gudspenge, forskud ved indgåelse af fæstekontrakt' (kilde 51); i andre juxtapositioner: *ˈnem ˈlæ·rə* 'lærenem' (kilde 55), *ˈu·ə ˈaw* 'ud-af' (kilde 52), *ˈgul ˈrən* 'ring af guld' (sa. kilde).³¹⁾ Både NAndersen. 1897 og MBjerrum.1948 rummer naturligvis en lang række detaljer særegne for accentuation og trykforhold i de sønderjyske sammensætninger, men ovennævnte slår til her.

Bemærk dog, at samtlige juxtapositionstyper - med undtagelse af -s-sammensætningerne - karakteriseres ved obligatorisk trykfordelig fortis + fortis (og netop derfor kan bevare selvstændig accent på begge led, også når efterleddet har acc.1). Dette i modsætning til de "rigtige" sammensætninger (plus dem med -s- i fugen), som vakler mellem den nævnte trykfordeling og fordelingen fortis + semifortis.³²⁾ Jeg vil tillade mig i denne modsætning at se et indicium på de to sammensætningstypers forskellige status - så de berettiget er blevet holdt adskilt her i artiklen.

Tiden og stedet har kun tilladt en overfladisk præsentation af de jyske dialekters accentforhold. Men jeg håber alligevel at have demonstreret, hvordan det er ét og samme skifte acc.1 > acc.2, man overalt møder som hovedprincip i forleddet af sammensætninger - nutidigt vendelbomål undtaget. Det er herefter naturligt at stille spørgsmålet, hvor dette rigsmålsfremmede accentsystem stammer fra.

Der hersker blandt dialektologer og sproghistorikere almindelig enighed om, at jyskens fonematiserede accentsystemer har udviklet sig af et ældre fællesskandinavisk tonalsystem, hvis nærmeste efterkommere vi nu finder i norsk og svensk samt de syddanske dialekter med tonal accent. Derfor bør det heller ikke komme bag på én, når man i Kock.1878:II.9off

og Kroman.1947:58ff støder på ny varianter - for svensk hhv. "det sjællandske dobbeltaccentområde" - af det efterhånden velkendte accentskifte og undtagelserne herfra. Accentskiftet turde være ligeså fællesskandinavisisk som accenterne. Efter denne hypotese skyldes jyskens og rigsmålets forskellige markering af forled da, at de tonale accenter (i vidt omfang) blev fonematiseret i jysk, men opgivet sporløst i rigsmål.³³⁾

Problemet om accentskiftets opkomst er hermed henlagt til fællesskandinavisisk, men jo ingenlunde løst. Det står stadig uklart, hvordan skiftet fra acc.1 til acc.2 i forleddet af sammensætninger kan være startet. Og det må undre, at det i de fleste tilfælde er en (vha. længde, stød etc.) markeret størrelse, der under accentskiftet erstatter en umarkeret. Kan der overhovedet gives en plausibel forklaring?

AaHansen.1934 kan måske tjene som sprogpsykologisk udgangspunkt for en forklaring. Sammensætningen opfattes her som et sprogligt tegn, der både på indholds- og udtrykssiden danner bro mellem, hvad man kunne kalde "helhed" og "enhed". Under en indholdsmæssig synsvinkel er situationen den, at den samtidige præsentation af to kendte begreber benyttes til indkredsning af et tredje, fra først af mindre kendt begreb.³⁴⁾ Udtryksmæssigt sker dette ved, at de tilsvarende ord sammenstilles inden for rammerne af én og samme prosodiske enhed. Med et rm.-eksempel kaldes den genstand, man kan eller plejer at drikke af, når Madam Blå kommer på bordet, en 'kaffe,kop - med et enkelt dominerende hovedtryk.

Den nævnte artikel giver mange eksempler på, hvordan en svækket bevidsthed om indholdets komponenter normalt følges af reduktioner på udtrykssiden (prosodisk såvel som lydligt): *middag, træsko, faster* etc. Blandt de kvasisammensætninger, jeg har været inde på tidligere i artiklen, er nogle netop stærkt "nedslidte" sammensætninger, fx. 'hel·omus 'gammel mager hest (som skulle slagtes til helligmesse = 1.nov., så man ikke var nødt til at fodre på den vinteren over)' (kilde 11). Og helt for enden af "nedslidningsprocessen finder man oprindelige sammensætninger, der hverken på indholds- eller udtrykssiden længere kan holdes ude fra simpleks-ord, fx. 'basøl 'barsel' < barns-øl (sa. kilde).

Der tegner sig billedet af en sproglig overgangskategori, som bestandig modtager ny medlemmer - og i et længere perspektiv givetvis også ny typer - "oppe" fra de syntaktiske forbindelser, og som ligeså fast afgiver "nedslidte" medlemmer til det pågældende sprogs vokabular, men som ikke desto mindre har stabiliseret sig som kategori - gennem årtusinder.³⁵⁾ En nødvendig forudsætning for denne stabilisering er imidlertid, at den "typiske" sammensætning - semantisk lige langt fra den syntaktiske forbindelse og simpleksordet - til enhver tid har fundet fast udtryk i én eller få letgenkendelige prosodiske typer et sted på "ruten" fra syntaktisk forbindelse til simpleks-ord.

Acc.2 på sammensætningens forled er vel netop en sådan prosodisk form på vej mod simpleksordet. For den type af simpleks-ord, som sammensætningen ligner mest - og evt. med tiden udvikler sig til - er jo normalt ikke énstavelsesordet (karakteriseret ved acc.1), men to- eller flerstavelsesordet (karakteriseret ved acc.2 på første stavelse). Ja, allernærmest sammensætningen står faktisk afledningen - især når man også lægger vægt på den semantiske side af sagen.³⁶⁾ Og denne "nabotype" bærer jo næsten obligatorisk acc.2 på rodstavelsen i de samme jyske dialekter, hvor vi kunne konstatere principiel acc.2 i forleddet af sammensætninger. Lad mig eksemplificere i flæng hen over dialekterne og hen over stavelsestyperne i fig.2: 'bro·skærə 'brusket' (kilde 54), 'far·lə 'farlig' (kilde 23); 'tem·lin 'timling, skindhylster til dårlig finger' (kilde 30), 'sner·kær 'snedker' (kilde 46) 'gromsə 'grumset' (kilde 55), 'hwi·atjə 'hvidlig' (kilde 5, men i kilde 6: 'hwi·atjə); stø·rəls 'størrelse' (kilde 35).

Det er naturligvis en grov tilsnigelse at formulere disse sammenhænge på grundlag af nutidige sprogformer og under anvendelse af et nutidigt eksempelmateriale - al den stund accenter og accentskifte ovenfor blev kaldt fællesskandinaviske og formentlig har halvandet årtusinde på bagen. Men fremstillingen har vundet i enkelhed, og de ældre forhold kan betragtes som simple analogier til de beskrevne (idet man fx. fortolker hhv. omtolker alle accent-angivelser i tonal retning).

Takket være accenternes fonematisering har de jyske dialekter kunnet opretholde acc.2 på forleddet som et vigtigt kendetegn på en sammensætning; et andet kendetegn er trykforenklingen, hvorved normalt efterleddets tryk reduceres mere eller mindre og derved underordnes forleddets. I de ømålsdialekter, der dannede grundlag for rigsmålet, forsvandt accentmodsatningen derimod fuldstændigt, og tilbage som sammensætningsmarkør stod kun trykforenklingen, "enhedstrykket". Dette karakteriserede dog også mange syntaktiske helheder,³⁷⁾ og rigsmålets udvej blev da en specialisering: den i forvejen dominerende trykfigur for "typiske" sammensætninger, nemlig hoved- + bitryk, fik den obligatoriske status, vi kender fra nutidigt rigsmål: 'hus,leje, 'bred,skuldret, etc. Den opmærksomme læser vil måske allerede have gjort den iagttagelse i mit jyske eksempelmateriale, at der ikke hersker en tilsvarende stringens i de dialekter, der i udstrakt grad bruger acc.2 som sammensætningsmarkør.

Ellers kan jeg anføre, at der i Torsted-dialekten er optegnet både 'blè"ko·hus og 'blè"ko·hús 'blæklus', både 'flæn·stjèn og 'flæn·sti'an 'flintesten', osv. Alle grader af tryk på efterleddet mellem levis og fortis synes acceptable for den "ægte" sammensætning, selv om der nok ved nærmere undersøgelse skulle vise sig forskellige tendenser ved forskellige sammensætninger. Tilsvarende forhold for Sønderjylland ses bl.a. i Ottosen.1961: 'baw·stol (ja endog -stəl) vsa. 'baw·sto:l 'lænestol'.

Hvorimod de øst- og nordjyske dialekter med sløret (eller rent ud svunden) acc.2-markør udviser samme faste trykfordeling som rigsmålet.

"Enhedstryk" og acc.2 på første stavelse er altså blevet de primære markører for sammensætning i rigsmålet hhv. de vest- og sønderjyske dialekter. Men hvorfor har acc.2-markøren så ikke sat sig konsekvent igennem de sidstnævnte steder, så den også kom til at gælde de typer, jeg har registreret som undtagelser, nemlig juxtapositionerne? Det enkleste svar lyder, at de i dag brugte sammensætningstyper groft set fordeler sig på to "generationer": en ældre omfattende de "ægte" sammensætninger (efter deres form også kaldt rodsammensætninger), og en yngre omfattende juxtapositionerne. Medens rodsammensætningerne har stabiliseret sig udtryksmæssigt i relativ nærhed af afledningen, har juxtapositionerne haft langt vanskeligere ved at løsrive sig fra prosodien i den syntaktiske forbindelse.³⁸⁾ I vore dages rigsmål har juxtapositionerne ganske vist "indhentet" rodsammensætningerne. Men i mit jyske materiale viste kun nominalsammensætningerne med -s- i fugen samt typen adjektiv + substantiv tendenser til det samme - i hhv. tryk- og accentmæssig henseende; de øvrige juxtapositioner opførte sig stadig som ordforbindelser i begge henseender.

Og nu til allersidst: Forudsat at de her i artiklen fremførte iagttagelser og forklaringer virker - i hvert fald i hovedsagen - rimelige, hvad kan det vundne overblik da bruges til?

På den praktiske front vil der blive tale om en vis lettelse i redaktionen af Jysk Ordbogs sammensætnings- og førsteledsartikler. Når forleddet i jyske sammensætninger er blevet erkendt som principiel bærer af acc.2, så kan man som redaktør koncentrere sin virksomhed om at vurdere de tilsyneladende undtagelser fra denne hovedregel.

I et teoretisk perspektiv er artiklens afkast mere usikkert. Men jeg tør måske håbe på, at den for en og anden fagfælle vil kunne tjene som incitament til fornyede studier i de nordiske sprogs spændende og ikke fuldt udforskede prosod:

Noter:

- *) Jeg skylder min kollega Ove Rasmussen tak for kritisk gennemlæsning, som førte til adskillige ændringer i artiklens endelige version. Birte Tobiassen takker jeg for godt samarbejde omkring artiklens layout.
- 1) Grunddigst beskrevet er forleddets prosodi i østligt sønderjysk, jf. N Andersen.1897:165 og MBjerrum.1948:74 - kildesteder jeg vender tilbage til. I ABjerrum.1944:59 refererer forfatteren kort til forledsprosodien i det vestlige Sønderjylland, og emnet er senere uddybet i Bennetzen.1965:5 (desværre upubliceret). Fra Nørrejylland foreligger der gode redegørelser om emnet i EJensen.1959:32ff og (upubliceret) i Veirup.1958:21, gældende hhv. Nordsam-sø og Jelling-egnen. Kun sidstnævnte sted formuleres der (i al korthed) en fællesjysk accentregel for forled, der foregriber dele af indeværende artikel.
  - 2) Nærmere orientering om ordbogen foreligger i JO.1970:I.1.v,ff og i O&S.3:4ff.
  - 3) De nævnte præfikser står både udtryksmæssigt (i kraft af deres fuldttryk) og indholdsmæssigt (i kraft af den præcise betydning) sammensætningsleddet nærmere, end de står andre præfikser. Jf. AaHansen.1943:119ff.
  - 4) Jyske ord lydskrives i denne artikel vha. Jysk Ordbogs lydskrift - uanset hvilken lydskrift der er brugt i den trykte eller utrykte kilde. Tegnene, der er brugt i Jysk Ordbog, er hovedsagelig overtaget fra Danias lydskrift, men derudover forekommer følgende tegn her i artiklen: ˚ = svagtryk (levis); ˚˚ = fakultativ el. ustabil længde på (systematisk og kvalitativt set) kort vokal, jf. EJensen.1961:I.xx,ff og BJNielsen.1984:33ff (sidstnævnte sted dog noteret foran den pågældende stavelse); ˚ (efter vokal) = stød alternativt manifesteret på vokalen og den efterfølgende konsonant; ˚, ˚, ˚ = langvokaler med klusilparasit istf. stød (i Torsted-dialekten udtalt ˚x, ˚x, ˚x); ˚, ˚, ˚ = vokalfonemer mellem e, ø, o og æ, ø, å (efter Feilberg.1886).
  - 5) I EJensen&Nyberg.1977:46 fremstilles det forbilledligt klart, hvorledes oprindelige følgefænomener (fx. længde) overtager rollen som relevante accenttræk, når den tonale accent opgives. Når forfatterne ikke inddrager vestjysk stød i sammenhængen, skyldes det vel blot, at dette ikke forekommer i den behandlede sønderjyske dialekt. - En meget skeptisk holdning over for traditionens brug af begrebet fonematiseret accent er kommet til udtryk i BJNielsen.1968:44f.
  - 6) Samlingen er testamentarisk skænket Jysk Ordbog af overlærer Torsten Balle (1901-1979). Den er blevet til gennem årtiers optegnelser og båndaflysninger og omfatter ca. 18.000 sedler fordelt på skønsmæssigt halvt så mange gloser eller emner. Det saglige indhold er massivt, lydskriften reflekteret og konsekvent, adskillelsen af genuint og indlånt ordstof sikker. Samlingen ville kunne publiceres, næsten som den står.
  - 7) Et skema af denne art blev først opstillet i ABjerrum.1944:33 og EJensen.1944:30f. EJensen har i sine publikationer benyttet skemaet til sammenligning af de jyske accentsystemer i simpleks-ord, og jeg opfatter inddragelsen af forledsformer i skemaet som en naturlig forlængelse af hendes accentstudier.
  - 8) Jf. EJensen.1961:I.xxviii. Den tilsvarende acc.2-form, man kunne fristes til at opstille på grundlag af bøjning (ste : ste'er 'steder' pl.) og afledning sme 'smed' : sme' 'smede' v.) ville jo typemæssigt falde sammen med række 8s acc.2-form; men hvorfor så ikke regne den herhen? En alternativ løsning kunne være at slå rækkerne 1 og 8 sammen - også mht. acc.1. I den ny række måtte der så regnes med dobbelt manifestationsmulighed for acc.1, sådan som der allerede er tradition for at gøre det ved stavelsestype 4.
  - 9) Vanskelighederne i forbindelse med talbehandling af et materiale som mit kan antydes vha. flg. spørgsmål: 1) Hvordan afgrænses sammensætning konsekvent over for syntaktisk forbindelse og over for simpleks-ord? 2) Hvorhen regnes sammensætninger, der (pr. overlap el. flertydighed) falder ind under flere af de typer, jeg finder det hensigtsmæssigt at skelne mellem? 3) Kan det i alle tilfælde afgøres med sikkerhed, om et forled stammer fra et acc.1- eller acc.2-ord? 4) Hvordan vægtes rækkesammensætninger (hvor ét og samme forled kombineres med mange efterled) over for idiosynkratiske sammensætninger (hvor et forled kun forbindes med et enkelt el. ganske få efterled)? Så runde tal som jeg arbejder med, behøver kun spørgsmål 4 at tages op til nærmere behandling ndf.

- 10) Det modsatte forhold (rækkesammensætninger uden accentskifte, enkeltstående undtagelser med accentskifte) forekommer slet ikke i Torsted-dialekten. Det nærmeste, man kommer, er sjældne tilfælde af rækkesammensætninger dels med, dels uden accentskifte: 'go·r_of_olk, -_oman, -'ste 'gårdfolk, -mand, -sted', men 'gos'kå'l, -'le, -'plas 'gårdskar'l, -led, -plads'.
- 11) Sammensætninger med -e- i fugen er sjældne (ca. 35 forskellige forled, hvoraf halvdelen antages at stamme fra acc.1-ord; normalt kun forekommende i en enkelt sammensætning, som ofte virker indlånt). En lille gruppe sammensætninger har forvansket forled pga. stødttilkomst: 'haŋ'otøŋ 'håndting, natpotte', 'døj'otørø 'digetørv' etc. - Derimod har jeg ikke taget i betænkning at registrere accentskifte, når et forled (af sproghistoriske grunde) udviser en anden acc.2-form end den umiddelbart forventede, fx. 'stjøn'- 'sten-' (skønt stjøn 'stene' pl.), 'mø·q- 'møg-' (< mōq'), 'daw- 'dag-' (skønt dā· 'dage' pl.), 'hør- 'hør-' (< hō'r) - ialt ca. 15 forskellige forled. Og jeg har taget mig i vare for at registrere accentskifte i forbindelse med en række ord, der også i simpleks har acc.2 i vestjysk, fx. d·ŋ 'and', kin· 'kind', rō·k 'rok', he·s 'hist' adv. - ialt ca. 35 substantiver og 5 af andre ordklasser. Uventet acc.1 er langt sjældnere, fx. sēb· 'sæbe'.
- 12) Der er jo stærke semantisk-pragmatiske restriktioner på, hvilke forled og efterled der overhovedet kombineres med hinanden i rigtige talesituationer. Fx. kan 'løw·t_okamər' principielt betyde både 'loftskammer' og 'lugtekammer', men hvem får brug for at udmønte en betegnelse for sidstnævnte fænomen? Det eneste ægte eksempel på sammenfald som følge af accentskiftet, jeg er stødt på i Torsten Balles samling, er: 'stāŋ'ō·jar = l) 'jern i stænger (til smedebrug)' (< stāŋ'), 2) 'redskab til at stange ål med' (< stāŋ'). Men i en virkelig brugssituation ville ingen samtalepartner være i tvivl om, hvilket af de to ord, der blev brugt. - En sprogtilstand kan som bekendt udvise anderledes kraftige homonymiseringstendenser, uden at egnetheden som kommunikationsmiddel anfægtes. Tag blot de talrige sammenfald af acc.1 og acc.2 i østjysk (jf. EJens.1944:17ff og fig.2 længere fremme).
- 13) Torsted-dialektens få genuine eksempler på -s-sammensætninger står i overraskende modsætning til den tit fremførte fornemmelse af, at "s-genitiv i jysk er mere almindelig end i rm." (for at citere den upublicerede fortsættelse af Skautrup.1930).
- 14) I AaHansen.1943:74 betragtes vokalforkortelse i forled (af typen træ-) som et særtilfælde af en almindelig tendens foran "visse konsonanter og konsonantforbindelser". Den alternative bevaring af acc.1 i forled (af typen lo-) forstås smts:77 som udslag af et princip om opretholdelse af ordidentiteten i omgivelser, hvor en reduktion ville true denne. Hvis sidstnævnte sprogpsykologiske forklaring accepteres, dækker den vel også nogle få andre kortstavede ord, der beholder acc.1 som forled: 'maj'·ru· 'majroe' etc.
- 15) I eksempler som 'fræ·wōrn 'genert' og 'd·obuj 'afbud' regner jeg med, at det er den trykstarke adverbialform, man finder i forleddet, ikke den tryklette præpositionsform.
- 16) Ø-bortfald kendes især fra Vendsyssel: ma 'mad', tjø 'kød' etc.; r-bortfald efter kort vokal hører navnlig hjemme i det østlige Sønderjylland: bæ 'bær', ka 'kar'; begge de nævnte steder er forkortelse af udlydende langvokal normen: by 'by' (Vends), bli 'bly' og kro·ə·ri 'krohold' (Østsønderj.).
- 17) Dette i modsætning til acc.1-ord med -q el. -b i absolut udlyd (jf. række 4 i fig.1). Forklaringen er vel, at disse stemte spiranter afstemmes så meget foran ustemt konsonant, at de ikke længere kan bære længde. Tilsvarende acc.2-ord i simpleks har nemlig heller ikke længde i dialekten: wōqs 'vokse', rabs 'rapse'.
- 18) Jf. AaHansen.1943:18+105, hvor de tilsvarende ord kaldes pseudosammensætninger, og Ejskjær.1965, hvor de hedder kinematiske komposita. I BJNielsen.1984:169 indrulleres typen under "det justerede kompositumbegreb".
- 19) Jeg forestiller mig, at det -ə-, der kan optræde i fugen af dvandvaadjektiver (jf. det givne eks.), er samme konjunktion ed 'eller' som iflg. Skautrup.1959 forbinder leddene i jyske talforbindelser af typen fire-fem.
- 20) Trykfordelingen kan desværre ikke bruges som kriterium på sammensætning eller ej - sådan som i rm. (jf. PAndersen.1954:316). Jeg skal vende tilbage til dette forhold i slutningen af artiklen.
- 21) Grænselinjerne er bevidst trukket som rette linjer for at modvirke enhver illusion om detaljeret nøjagtighed. Det er trods alt kun fra et begrænset antal lokaliteter, man har optegnelser med sikre prosodiske angivelser. Selv så

- fortrinlige kilder som Bjerregaard.1919 og sa.1959 må stærkt betvivles, hvad prosodien angår. Hertil kommer, at de østjyske accentsystemer i århundreder har været og stadig er under afbygning som følge af opgivet konsonantlængde. Klare eksempler på en sådan nutidig udvikling er i fig.2s skemadel markeret c-c'. Men de finere detaljer i billedet (jf. note 17, og mht. -v, -q Veirup.1958) må jeg renoncere på her.
- 22) Særligt savnede er E.Jensens samling fra Øsby (i det mellemste Østsjælland), A.Bjerrums fra Sydslesvig, og Kr.Halds fra Todbjerg (nord for Århus). De øvrige har så nogenlunde kunnet erstattes af monografier el. publicerede tekster i tilslutning til samlingerne.
  - 23) Iflg. Ringgaard.1959 skal konsonantlængden i midtøstjysk være opgivet inden for de sidste par århundreder. Vedr. konsonantlængdens fortsatte forfald, startende med fakultativ længde i stavelsestyperne 6 og 7 (plus lokale variationer), se Veirup.1958:23, BJNielsen.1968:36ff, NANIelsen.1970 (mht. lokaliteterne nr.37, 35 hhv. 32 i fig.2).
  - 24) Et særligt klart eksempel herpå er kilde 24 i fig.2. Tidligst udsatte for reduktion istf. accentskifte synes ellers de acc.1-ord at være, som ikke (via bøjning el. afledning) er belastet med nogen simpleksform med acc.2. Jf. kilde 30: 'gran,kåqøl 'grankogle', fordi 'gran'; men 'wan',hu's 'wc', fordi wan' 'vande' v.
  - 25) Accentskifte i kvasisammensætninger har jeg kun fundet sikre eksempler på i randområderne med konsonantlængde, fx. 'am',be'ø 'embede' (kilde 30). - En særegen midtøstjysk undtagelse er bevarelsen af acc.1 i enstavelers adverbier som forled: 'u',tjent 'udtjent' (kilde 25), 'in',hejnøn 'indhegning' (kilde 27); jf. EJensen.1944:26 og EJensen.1959:34+39. I EJensen.1959a:39 omtales en østsjællandsk parallel.
  - 26) Rm. har kun reduktion af acc.2-ord som forled, når det drejer sig om infinitiver (og mest når disses rodstavelse udlyder på klusil): brækjern, hugorm, blandsød etc.; jf. AaHansen.1967:315.
  - 27) Man møder dog også i JMJensen.1897 en del eksempler på reduktion i forleddet (svarende til formen i senere vendsysselske kilder). Det synes at være normen ved stavelsestype 3 (fx. 'kåk,kywlen 'hanekyilling', 'åp,slaw 'opslag'), medmindre der optræder "bindevokal" (fx. 'hak,omds 'hakkemos, en ret'); men også stavelsestyperne 2 og 4 udviser eksempler (fx. 'hast,wærk 'hastværk', 'fæl,øq 'fælhoppe').
  - 28) Iflg. brev af 9.9.1895 til Marius Kristensen er fx. "udlydene l, m, n, η, q og r .. aldrig lange" el. stødte; "det er den foregående Vokal, - der får Længden" hhv. stødet. For j, w og b's vedkommende har JMJ allerede tidligere ændret prosodisk notation, men den ny erkendelse har ikke ført til rettelser i JMJs manuskript (trods udgiverens ord s.ix). Desværre berøres længdeforholdene i forled slet ikke i brevet. - A.Espegaard har ydermere optegnet både hos JMJs enke og hans broder; begge havde stort set den nutidige prosodi, og JMJ benyttede - dem bekendt - den samme.
  - 29) JMJ udtaler i brevet af 9.9.1895, at han ved notationen af lange konsonanter har ladet mig "forlede af andre Maal ..". Og han motiverer i brev af 8.1.1896 sin overvejende opretholdelse af notationen med, at han ikke tør fremføre noget, der "ikke er autoriseret af fagmændene". JMJs diftong-notation med længde- og stødmarkering mellem leddene (a.w etc.) synes overtaget direkte fra Marius Kristensen (i brev af 4.9.1895); og brugen af "halvlængdetegn" kan stamme dels herfra, dels være K.J.Lyngbys halvskridende tonehold formidlet via H.F.Feilbergs spørgeark.
  - 30) K.J.Lyngby har i sine optegnelser af vendelbomålet (fra Tolstrup i Sydvestvends. 1860-61, jf. Lyngby.1942:43) samme typer af konsonantlængde som J.M. Jensen - muligvis influeret af N.C.Christensen, der fra 1857 havde sendt ham optegnelser fra Aby (stadig i Sydvestvends.). Også A.C.Grøn ligger nær ved J.M.Jensen i sine optegnelser fra Hellum (i Sydøstvends.) 1885ff, men han er på den anden side også hårdt dresseret af H.F.Feilberg, jf. Ringgaard.1960. - I Grønberg.1882 er der desværre næsten ikke brugt prosodiske tegn.
  - 31) I MBjerrum.1948:77 hedder det om de to sidstnævnte typer, at "det faktisk drejer sig om to selvstændige Ord". Samme opfattelse kommer til orde i HJØrgensen.1950:17+21 vedr. typen med stofbetegnende forled; her regnes med særlige adjektiver 'jern 'af jern' etc. - En lignende selvstændig status for stofbetegnende forled kendes i øvrigt fra Vendsyssel, jf. JMJensen.1897:164f. Endvidere fra fornsvensk, jf. Lagman.1964:193.
  - 32) Jf. fx. EJensen&Nyberg.1977:51f. Rm. og de fleste jyske dialekter kender kun

- trykfordelingen fortis + fortis ("even stress") i sammensætninger med forstærkende forled (typen *'stang'drukken*, jf. PAndersen.1954:316). Også i Torsted-eksemplerne i artiklens start bemærkes en påfaldende tendens til trykfordelingen fortis + fortis, som jeg skal vende tilbage til i slutningen af artiklen.
- 33) Det "binde-e", der forekommer i en række af rm.s forled (fx. *kattemad, stokkeslag, hestepære*), går jo kun i begrænset omfang tilbage til en tostavelsses genitiv (jf. oisl.gen. *kattar*, men *hests*). Det afspejler ikke så meget en svunden acc.2, som det synes fonetisk motiveret, nemlig til undgåelse af vanskeligt artikulerbare konsonantforbindelser (*hestpære olgn.). Jf. AaHansen. 1967:II.297.
- 34) Man må - med Leech.1974:226f - forestille sig, at enhver sammensætning opfindes spontant til løsning af et praktisk kommunikationsproblem, at den ved sin fødsel har al kreativ sprogbrugs antydende karakter, og at dens betydning derfor i høj grad må forstås ud fra den aktuelle brugssituation. Efterhånden som sammensætningen vinder almindelig udbredelse - hvis det altså sker -, "skrumper" dens betydningspotentialer ind til en konventionelt fastlagt betydningskerne (i lighed med andre ords). Man kan fx. ikke længere i nutidigt rm. gribe til sammensætningen *kørestol* som spontan betegnelse for en stol(-lignende genstand) på hjul; glosen forudsætter nu en bestemt anvendelse og er koblet til bestemte holdninger og normer. Den beskrevne "forstening" er et naturligt første trin i den "nedslidningsproces", Aa.Hansen i øvrigt beskæftiger sig med i den refererede artikel.
- 35) Et indtryk af sammensætningens betydning allerede i sanskrit og af de indiske grammatikeres interesse for dens typer - delvis andre end i nutidsdansk - giver fx. Western.1929.
- 36) I AaHansen.1934:229 bruges som et - nutidigt eksempel på den noget vilkårlige grænsedragning: *arbejds-mand* overfor *arbejd-er*. Smsts. gives sproghistoriske eksempler på efterleds udvikling til afledningsendelser; og sådanne eksempler har også Skautrup.1944:II.93.
- 37) Med eksempler fra nutidigt rigsmål: præpositionsforbindelser (*om 'morgenen, i en 'fart*), mængdehelheder (*en spand 'vand*), uægte sammensatte verbaler (*gå 'hjem, stå på 'hovedet*), enkliseforbindelser (*'med ham, 'hjælp mig*).
- 38) Den her givne forklaring er jo en konstruktion (af samme art som fx. Axel Kocks tre berømte omlydperioder). Men en smule sproghistorisk støtte kan man finde i Kock.1878:I.161, hvor det nævnes at -s-sammensætninger ret hyppigt findes skrevet i to ord i ældre - naturligvis svenske - kilder. Det samme kan man godt få indtryk af for middeldanske kilders vedkommende gennem eksemplerne i Skautrup.1944:I.293f.

Litteratur:

- ABjerrum.1944 = Anders Bjerrum: Fjoldemålets Lydsystem. Kbh. 1944. (= kilde 56).
- Bennetzen.1965 = Sigv. Bennetzen: En kortfattet Fremstilling af Sprogbygning og Sprogbrug i Vodder Sogn ... Kbh. 1965 (upubl.) (= kilde 46).
- Bjerregaard.1919 = N.P.Bjerregaard: Sød og skik i Ommersyssel. Kbh. 1919.
- Bjerregaard.1959 = N.P.Bjerregaard: Arets arbejde i Ommersyssel. Århus 1959.
- BJNielsen.1968 = Bent Jul Nielsen: Et Bjerreherredsmål. Kbh. 1968. (= kilde 35).
- BJNielsen.1984 = Bent Jul Nielsen: Bidrag til vendelbomålets fonologi.I. Kbh. 1984 (= kilde 3). (Her citeret efter ms.).
- EJensen.1944 = Ella Jensen: Houlbjergmålet. Kbh. 1944. (= kilde 27).
- EJensen.1959 = Ella Jensen: Nordsamsisk. Kbh. 1959. (= kilde 2).
- EJensen.1959a = Ella Jensen: Frølevmålet. Kbh. 1959 (Upubliceret). (= kilde 55).
- EJensen.1961 = M.B.Ottson: Hostrup-Dansk. I-II. Udg. og kommenteret af Ella Jensen. Kbh. 1961-69. (= kilde 50). (Denne fork. bruges, når der henvises til EJs kommentarer).
- Ejskjær.1954 = Inger Ejskjær: Brøndum-Målet. Kbh. 1954. (= kilde 20).
- Ejskjær.1965 = Inger Ejskjær: Stød i andet sammensætningsled ... - i: Acta Philologica Scandinavica XXVII: 19ff.
- Espegaard.1972 = Arne Espegaard: Vendsysselk Ordbog. I-IV. Hjørring 1972-74. (= kilde 6).
- Feilberg.1886 = H.F.Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål. I-IV. Kbh. 1886-1914. (= kilde 45).

- Grønborg.1882 = O.L.Grønborg: Optegnelser på Vendelbomål. Udg. af O.Nielsen. Kbh. 1882-84.
- HJørgensen.1950 = Hans Jørgensen: Alsisk formlære. Kbh. 1950. (= kilde 54).
- JMJensen.1897 = J.M.Jensen: Et vendelbomåls lyd- og formlære. Kbh. 1897-1902. (= kilde 5).
- JO. = Jysk Ordbog. Iff. Århus 1970ff.
- Kock.1878 = Axel Kock: Svensk akcent. I-II. Stockh. 1878-85.
- Kroman.1947 = Erik Kroman: Musikalsk Akcent i Dansk. Kbh. 1947.
- Lagman.1964 = Edvin Lagman: Om nominala sammansättningar i fornsvenskan. - i: Arkiv för Nordisk Filologi LXXIX: 172ff.
- Leech.1974 = Geoffrey Leech: Semantics. Harmondsworth 1974.
- Lyngby.1942 = K.J.Lyngby's jyske Grammatik ... Udg. [og suppleret] af Anders Bjerrum. Kbh. 1942. (= kilde 17).
- MBjerrum.1948 = Marie Bjerrum: Felstedmaalets tonale Accenter. Aarhus 1948. (= kilde 52).
- NAndersen.1897 = Nikolaj Andersen: Den musikalske akcent i østslesvigsk. - i: Dania IV: 65ff+165ff.
- NANIelsen.1970 = Niels Age Nielsen: Lydsystemet i Tved-dialekten. Århus 1970. (Påbegyndt ms., IJSK ms.92.3).
- O&S = Ord & Sag. Iff. Århus 1981ff.
- Ottensen.1961 = M.B.Ottensen: Hostrup-Dansk. I-II. Udg. og kommenteret af Ella Jensen. Kbh. 1961-69. (= kilde 50). (Denne fork. bruges, når der henvises til Ottensens egen tekst).
- PAndersen.1954 = Poul Andersen: Dansk fonetik. - i: Poul Andersen og Louis Hjelmslev: Fonetik. Kbh. 1954. 308ff.
- Ringgaard.1959 = K.Ringgaard: Når stavelsesord bliver enstavelses. - i: Sprog og Kultur XXI:39ff.
- Ringgaard.1960 = K.Ringgaard: A.Grøn og H.F.Feilberg. - i: Sprog og Kultur XXII:83ff.
- Skautrup.1927 = Peter Skautrup: Et Hardysyssemål. I-II. Kbh. 1927-79. (= kilde 39).
- Skautrup 1930 = Peter Skautrup: Hardiske mål. I-II. Kbh. 1930-42. (Omfattende forarbejder til værkets fortsættelse ligger arkiveret som IJSK ms.449).
- Skautrup.1944 = Peter Skautrup: Det danske sprogs historie. I-IV + register. Kbh. 1944-70.
- Skautrup.1959 = Peter Skautrup: Jyske ord. 6. Konjunktionen *ed*. - i: Sprog og Kultur XXI:53ff.
- Veirup.1958 = Hans Veirup: Jellingmålets lydsystem. Århus 1968 (upubliceret) (= kilde 37).
- Western.1929 = Aug. Western: Om nominalkomposita i germansk ... - i: Maal og Minne 1929:45ff.
- AaHansen.1934 = Aage Hansen: Om lydudviklingen i sammensætninger. - i: Studier tilegnede Verner Dahlerup ... Aarhus 1934. 224ff.
- AaHansen.1943 = Aage Hansen: Stødet i dansk. Kbh. 1943.
- AaHansen.1967 = Aage Hansen: Moderne Dansk. I-III. Kbh. 1967.

Figur 1: Accentforhold i Torsted-dialekten.

Type af rodstavelse	I simpleks		Som forled i sammensætning	
	A	B	C	D
1) -V	ste 'sted'	+ (jf. note 8)	ste'fɑ'ɾ 'stedfader'	+
2) -V+C ^f (+C ^k)	græs 'græs' (mes-) præfiks høst 'høst'	to:s 'tudse' tæ'sk 'tærsk'	græs'grøh, 'græsgrøn' me's'haj'l 'mishandle' hø'st'wɪn 'høstvogn'	to:s'trøjær 'tudsetræder' (spøgg:) 'infanterist' tæ'sk'lou, 'tærskelo'
3) -V+C ^k	støk 'stok'	næ'k 'nakke'	stø'k'ɪdøw, 'stokdøv'	'næ'k'næ'b 'nakkereb' (på stavseletøj)
4) -V+C ^s a)	gal', 'gal' en', 'ind'	bø'ɳ 'bund'	gal'osənə 'galsindet' en'ɾæ'nt 'indrette'	bø'ɳ'frø'sən 'bund- frossen'
b)	kyð 'kød', tél 'til'	(sic! jf. note 11, slutn.)	'kyð'omas'fa'ð 'kødmadsfød' 'tél'omas 'kødet i en ret'	'alær,snak 'alvorlig snak'
+ stav. -əC	fjéd'tær 'fjer'	alær 'alvor'	'fjéd'tær'fá'b 'fjertab' (fældning hos høns)	
5) -V+C ^s +C ^s	hju'ɹ 'hjul'	hæw'l 'høvle'	hju'ɹ'lobjə'nə 'hjulbenet'	hæw'lobə'ŋk 'høvlbænk'
6) -V+C ^s +C ^k	mjélk 'mælk'	su'l't 'sulte'	'mjél'k'isə'ɳ 'mælkespand'	'su'l't'fə, 'sulteføde'
+ stav. -əC	wen'tær 'vinter'	ðl'tær 'alter'	('wən'tær'dæ'ɪ) 'vinterdag 1)	ðl'tær'kɪ'løj'ɾ 'alterklæ- der (til kirkebrug)
7) -V+C ^s +C ^f	hals 'hals'	pəl's 'pølse'	'hals's'brø'ɳ 'halsbrand'	pəl's'æk'ɪ'ɳ, 'pølseskind'
+ stav. -əC	bensæl 'bæs-reb'	ðw'sæl 'skulder'	?	'ðw'sæl, stø'k 'skulder- stykke (på skjorte etc.)
8) -V̄	se'ə 'sød' áf, 'af'	kwi' 'kvie'	('se'ku'tær) 'sædekorn' 2) (áf, 'gjuw') 'afgjort'	'kwi'kal, 'kviekalv'
9) -V̄+C	mí'əl 'mel' hús 'hus' úð 'ud'	grá'ð 'grade, ta- ge temperatur'	'mí'əl'grød, 'melgrød' 'hu's'kju'ɳ 'huskendt' 'u'ð'mær'kəd 'udmærket'	'grá'ð'ð'ostøk 'termometer'

SIGNATURER: V = kort vokal; V̄ = lang vokal; C = konsonant; C^s = stemt konsonant; C^k = klusil; C^f = ustemt frikativ.

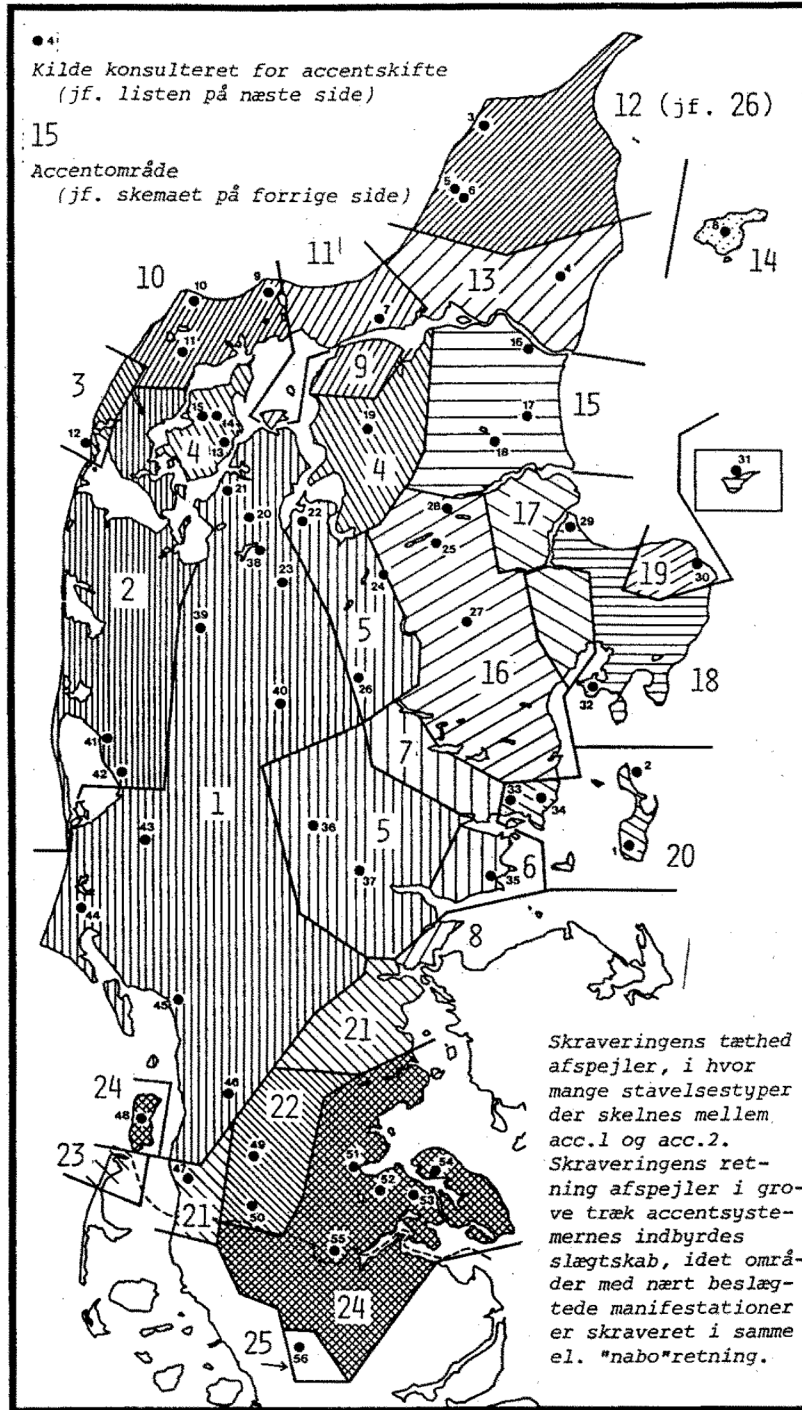
NOTER: 1) dog i alm. 'wen'tær'. 2) det almindelige er dog reduktion i forleddet ('sne,ból, 'snebold' < sne'ə etc.) el. bevaret acc.1 ('te'ɾ'køp 'tekop' < te'ə etc.), jf. artiklens tekst.

Figur 2 (skema-del): Jyske manifestationer af acc.1 og acc.2.

Struktur af rodstavelse	1 -v		2 -vcf (c ^s)		3 -vc ^k		4 -vc ^s		5 -vc ^s c ^s		6 -vc ^s y ^k		7 -vc ^s c ^f		8 -v̄		9 -v̄c		Opposi- tioner	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		
Område Accent																				
1 Egenti. Vestjy	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	7	
2 Hards-v, Thy-S	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	8	
3 Thy-v	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	8	
4 Mors, Him-v	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	7	
5 Fjends, SøJy	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	6	
6 Bjerre	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	5	
7 Søhøjlandet	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
8 Elbo	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	5	
9 Slet	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	7	
10 Thy-N	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	8	
11 Han	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	6	
12 Vends-N	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	8	
13 Vends-S	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
14 Læsø	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
15 Him-Ø	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
16 MØJy	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
17 Ommer, MØJy-NØ	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
18 Djurs, Anholt	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	6	
19 Djurs-NØ	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	6	
20 Samsø, Hads	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	6	
21 Sønderjy-NØ, -SV	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	6	
22 Sønderjy-M	v		v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	8	
23 Sil-d-N	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	4	
24 Tonalområdet	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	v	v ^v	9	
25 Fjorde	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	0	
26 JMjensen.1897	v		v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	8	

SIGNATURER: Bortset fra tonalangivelsen i linie 24 viser skemaet kun den fonematiske struktur i rodstavelsen centrale del, hvor evt. langde el. stød manifesteres. - v = vokal; c = konsonant; . = langde; - = forlangelse (se note 4); ' = faldendansk stød; " = vestjysk stød; r = tonal acc.2; → = systemændring i yngre dialekt. - En strukturangivelse midt i feltet markerer accentmodsatning, - KOMMENTARER 2 sider fremme.

Figur 2 (kort-del): Jyske accent-områder.

KOMMENTAR til figurens skemadel (2 side tilbage):

Stødet under acc.1 i kolonne 4 tager kun hensyn til type a fra fig.1 række 4; den stødløse type b forekommer i samtlige dialekter som et sjældnere alternativ (c). - Længder og forlængelser under acc.2 i linie 24 kolonne 1-7 er kun følgefenomener til tonal acc.2 (jf. note 5). - Skemaet tager ikke hensyn til finere detaljer (som manglende længde på visse konsonanter, jf. note 17).

KILDER KONSULTERET FOR EVT. ACCENTSKIFTE I FORLEDDET AF SAMMENSÆTNINGER (se kort):

1 (352 Kolby) = Tekst nr.1, i: Danske Dialekttekster III. Kbh. 1971. Opt. 1951, aflæst af Magda Nyberg. - 2 (355 Nordby) = Ella Jensen: Nordsamsisk. Kbh. 1959. - 3 (1212 Tornby) = Bent Jul Nielsen: Bidrag til vendelbomålets Fonologi I. Kbh. 1984. - 4 (1229 Dronninglund) = Kirsten Østergaard: Vokalsystemet i en Vendsysseldialekt. Århus 1968 (upubl.; IJSK ms.332). - 5 (1247 Børglum) = J.M.Jensen: Et Vendelbomåls lyd- og formlære. Kbh. 1897-1902. - 6 (1247 Børglum) = Arne Espegaard: Vendsysselsk ordbog I-IV. Hjørring 1972-74. (spec. Børglum-stoffet). - 7 (1286 Haverslev) = Anders Fisker: Spørgelistebevarelser og andet indsendt til IJSK (ms.442) 1974-83. - 8 (1300 Læsø) = Arne Espegaard: Liv og sprog på svundne tiders Læsø II. Eshjerg 1980. - 9 (1319 Lild) = C.M.C.Kvolsgaard: Spredte træk af landbolivet. Kbh. 1891. - 10 (1331-33 Rør mv.) = Niels Åge Nielsen: Optegnelser 1954-56 (upubl.; seddelsaml. i IJSK). - 11 (1355 Torsted) = Torsten Balle: Optegnelser 1953-79 (upubl.; seddelsaml. i IJSK). - 12 (1392 Ågger) = A.C.Grøn: Optegnelser til H.F.Feilberg 1887-92 (DFS ms. 1922/64). - 13 (1412 Lødderup) = K.J.Lyngby: Samlinger til norrønjysk V. Mors-optegnelserne 1868. Udg. af Bent Søndergaard. Odense 1975. - 14 (1432 Erslev) = A.C.Skyum: Morsingmålets ordforråd I-II. Århus 1948-54. - 15 (1434 Ø.Jølby) = Jens Lund: Morsingmålets lyd- og formlære. Kbh. 1932-38. - 16 (1491 Storvorde) = Kr.Ringgaard: Optegnelser 1956-57 (upubl.; seddelsaml. i IJSK efter ms.90.21-22). - 17 (1527 Lyngby) = K.J.Lyngby's jyske Grammatik 2. Udg. af Anders Bjerrum. Kbh. 1942. (Suppleret med udgiverens egne optegnelser 1940). - 18 (1548 Astrup) = Tekst nr.3, i: Danske Dialekttekster III. Kbh. 1971. Opt. 1967, aflæst af Bent Jørgensen. - 19 (1569 Havbro) = Th.Thomsen: Kommenteret eksemplar af Saaby's Retskrivningsordbog (IJSK ms.77.0). - 20 (1639 Brøndum) = Inger Ejskjær: Brøndum-Målet. Kbh. 1954. - 21 (1681 Røding) = Torolf Kristensen: Frå mi bet'te ti' å ong' daw' Kbh. 1939. - 22 (1691 Ørslevkloster) = Åge Fjalland: Messingjens (tekstprøve), i: Johs. Brøndum-Nielsen: Dialekttekster til Universitetsbrug II. Kbh. 1932. - 23 (1707 Vroge) = J.Skytte Andersen: Optegnelser 1966-68 (upubl.; seddelsaml. i IJSK efter ms.102.3). - 24 (1733 Tapdrup) = Tekst nr.4, i: Danske Dialekttekster III. Kbh. 1971. Opt. 1967, aflæst af Hanne Ruus. - 25 (1756 Vorning) = Niels Nielsen: Messingjens (tekstprøve), i: Johs. Brøndum-Nielsen: Dialekttekster til Universitetsbrug II. Kbh. 1932. - 26 (1818 Kragelund) = Sejr Davidsen: Optegnelser 1934-83 (upubl.; seddelsaml. i IJSK). - 27 (1839 Houlbjerg) = Ella Jensen: Houlbjergmålet. Kbh. 1944. - 28 (1858 N.Onsild) = Tekst nr.3, i: Danske Dialekttekster I. Kbh. 1967. Opt. 1958, aflæst af Ella Jensen. - 29 (1940 Rougsø H) = H.J.Uldall: Optegnelser 1935 (IJSK ms.216). - 30 (1985 Voldby) = Kr.Hald: Optegnelser ca.1930 (upubl.; seddelsaml. i IDD; her sporadisk udnyttet via seddelkopier i IJSK samt via Inger Ejskjær: Norfemstødet i dialekten i Voldby, i: Festskrift til Kristian Hald, Kbh. 1974). - 31 (1999 Anholt) = Niels Åge Nielsen: Optegnelser 1956 (upubl.; seddelsaml. i IJSK efter ms.362 mv.). + Bent Glans: Lydsystemet i Anholtmålet. Århus 1977 (upubl.; IJSK ms.397). - 32 (2029 Tved) = Niels Åge Nielsen: Optegnelser 1953-58 (upubl.; seddelsaml. i IJSK). - 33 (2138 Hundslund) = Anna Marie Nielsen: Lydsystemet i Hundslund. Hundslund ca.1970 (upubl.; IJSK ms.41.3). - 34 (2142 Gosmer) = P.Andersen: Et Hadsherredsmåls Formlære, i: DF.XVIII. 1957. - 35 (2268-72 Barrit mv.) = Bent Jul Nielsen: Et Bjerreherredsmål. Kbh. 1968. - 36 (2313 Give) = Kr.Ringgaard: Optegnelser 1953-56 (upubl.; seddelsaml. i IJSK efter ms.90.11-14). - 37 (2328 Jelling) = Hans Veirup: Jellingmålets lydsystem. Århus 1958 (upubl.; IJSK ms.91.22). - 38 (2471 Sevel) = Bent Jul Nielsen: Vokalisme og konsonantisme i dialekten i Sevel sogn, historisk betragtet. Kbh. 1958 (upubl.; IDD ms.190). - 39 (2481 Tvis) = Peter Skautrup: Et Hardsysselmål I-II. Kbh. 1927-29. - 40 (2489 Gjellerup) = Uffe Jensen: Frå dem daw' så læng', læng' sin' Velling ca.1940 (upubl.; IJSK ms.321). - 41 (2533 Velling) = Johs. Helweg: Optegnelser ca.1940 (upubl.; seddelsaml. i IDD; her sporadisk udnyttet via kopi i IJSK). - 42 (2559 Stavning) = Holger Sandvad: Stavingmålet. Århus 1931. - 43 (2577 Lyne) = K.J.Lyngby: Optegnelser 1858 el. -59, i: Nks. 812 kg I. - 44 (2602 Ål) = Kr.Ringgaard: Optegnelser 1953-56 (upubl.; seddelsaml. i IJSK efter ms.90.01-04). - 45 (2694 Darum) = H.F.Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål I-IV. Kbh. 1886-1914. (For Darum-materialets vedkommende). - 46 (3088 Vodder) = Sigv.Bennetzen: En kortfattet Fremstilling af Sprogbygning og Sprogbrug i Vodder Sogn. Kbh. 1965 (upubl.; ms. i IDD). (På grundlag af Anders Bjerrums optegnelser). - 47 (3107 Emmerlev) =